

Лекція №2.

Політична сфера, її завдання та характеристики

Що таке суспільні сфери життя суспільства? Це певна категорія стабільних взаємин між найрізноманітнішими і всеосяжними соціальними об'єднаннями, угрупованнями і суб'єктами. Кожна така сфера є обширною, щодо самостійної, стійкої підсистемою діяльності людини. Всяка підсистема (або сфера) включає до свого складу діяльність у всіх її видах, соціальні інститути, відносини між спільнотами або індивідуумами.

Політологи і філософи виділяють чотири головних сфери життя:

- Соціальна, що складається з різних груп і їх відносин (нації, вікові групи, класи та ін.)
- Економічна, що включає продуктивні сили і виробничі відносини.
- Духовна – групи людей і їх відносини, що дозволяють створювати предмети культури, духовні пам'ятки, цінності тощо
- Політична сфера – це єдність політичних рухів, партій, держави як такої.

Первинне значення слова «політика» – мистецтво управління.

Політична сфера суспільства зародилася разом з поділом праці, виникненням, появою і розвитком приватної (індивідуальної) власності. Вона охоплює весь спектр взаємин між будь-якими соціальними групами або спільнотами (наприклад, класами, конфесіями). Центр цієї взаємодії – ставлення до державної влади, а мета – завоювання, збереження і використання у власних інтересах цієї влади. Політична сфера – це ще й інститути влади, системи організацій, покликаних так регулювати суспільні відносини, щоб вони відповідали інтересам суспільства або правлячого класу. Це сама держава, його органи управління, всілякі політичні партії, різноманітні рухи (політичні та громадські), формальні і неформальні організації.

Деякі сучасні філософи і політологи вважають, що, крім усього перерахованого вище, політична сфера включає політичну свідомість. Сюди ж входять подібного роду відносини і дії.

Чому ж виникла політична сфера суспільства?

Тому, що колективна діяльність з виробництва матеріальних благ не могла розвиватися стихійно. У якийсь момент вона зажадала координації зусиль усіх учасників трудового процесу, розвитку управлінських начал. Також виникла необхідність регулювати відносини між множинними соціальними об'єднаннями (спільнотами), щоб дотримати їх інтереси, захистити цілісність, налагодити контакти з іншими групами і створити необхідні інститути.

З усього вищесказаного випливає, що політична сфера відповідає за інтеграцію всіх складових частин суспільства, а так само безпосередньо за існування, рух, функціонування єдиного суспільства як нероздільного організму.

Що характерно для політичної сфери?

Насамперед, наявність держави як першої, єдиної організації, яка виступає в різних формах, але має місце бути в різні історичні періоди.

друге, політична сфера вимагає обов'язкової наявності партій як осередків, що відображають інтереси і світогляду певних груп населення (класів). Вони покликані регулювати спілкування з іншими класами, спільнотами.

третє, будь-яка політична сфера має політичні інститути, рухи, організації. Вони так само, як політичні партії, відображають погляди конкретної частини суспільства, але, на відміну від політиків, не прагнуть проникнути у владу. Тим не менш, саме такі об'єднання (руху) піднімають самі «наболілі» питання, а також допомагають контролювати державні рішення. На думку деяких політологів, саме громадські групи і рухи служать не просто важливою частиною політичного життя, але головним механізмом розвитку держави.

Політична сфера нерозривно пов'язана з іншими підсистемами суспільства, багато в чому залежить від них, у свою чергу, впливаючи на зміну духовної, соціальної, економічної областей.

Задля кращого розуміння структурно-функціональної побудови політичної сфери суспільства розглянемо рис. 1.

Зрозуміло, що всі компоненти та складові політичної сфери суспільства тісно взаємопов'язані й взаємно детермінують їх функціонування. Наприклад, політичні відносини громадянина з державою багато в чому залежать від правового поля та

Рис. 1. Структурно-функціональна схема політичної сфери суспільства.

реальної практики функціонування державних інститутів, які реалізують функції державної влади. А скажімо, політична діяльність, її характер і спрямованість тісно пов'язані з рівнем політичної свідомості.

Політична сфера акумулює в собі все, що стосується політики: політичні структури, політичні відносини, політичну діяльність, політичну свідомість і т. ін.

Динаміка функціонування політичної сфери найповніше характеризується через політичне життя суспільства.

Політичне життя — частина суспільного життя, пов'язана з конкретно-історичною, свідомою, предметною та цілеспрямованою політичною діяльністю людей щодо виявлення, узгодження та реалізації їхніх соціально-політичних інтересів у процесі формування та реалізації політичної влади в суспільстві.

Надто складно? Спробуємо дещо спростити, використавши поняття змісту політичного життя, пов'язавши його з процесами встановлення та функціонування влади, реалізації притаманних їй функцій, відносин між різними суб'єктами політики.

Під останніми, нагадаємо, ми домовилися розуміти політичні структури, зокрема суспільно-політичні об'єднання, партії, лідерів, пересічних громадян та ін.

Політичне життя — річ різноманітна й різновекторна, бо кожен із компонентів політичної сфери суспільства (див. рис. 1) у різні моменти розвитку може мати й має неоднакову динаміку змін.

Проте, намагаючись раціоналізувати та структурувати навіть такі складні об'єкти дослідження, спробуємо класифікувати політичне життя за різними принципами.

Політичне життя детермінується (визначається) насамперед економічними та соціальними чинниками (табл. 1).

Скажімо, у ХХ ст. чітко виявлялися два види організації економічної сфери: ринкова та командна економіка. Відповідно до економічного базису будувалося й політичне життя, хоча абсолютизувати тезу ортодоксального марксиста В. Леніна "Політика — концентрована економіка" та ідеї прихильників теорії економічного детермінізму Д. Лернера, У. Ростоу, М. Ліпсета, Р. Дала навряд чи доцільно.

Причина? Динамічний економічний розвиток цілого ряду країн, де існували авторитарні режими (Бразилія, Іран, Ірак, Іспанія, Корея, Кувейт, Лівія, Саудівська Аравія, Чилі).

Таблиця 1. Типологія політичного життя

Параметр оцінки	Тип політичного життя
Сфера охоплення	Внутрішньополітичне
	Зовнішньополітичне
Структурні межі	Парламентське
	Адміністративне
	Судове
	Місцевого самоврядування
	Партійне
Рівень свідомості	Суспільно-політичне
	Загальносуспільне
	Групове (етносу, класу тощо)
Політичні відносини	Індивідуальне
	Державне
	Групове (організації)
Форма організації	Індивідуальне (громадянина)
	Організоване
	Стихійне

Звідси — поява прихильників теорії, що підтверджує тезу про сприяння авторитаризму стійкому економічному розвитку. До них належать С. Хантінгтон, Р. Гастіл, Г. О'Доннел, Х. Лінц та ін.

Отже, рівень економічного розвитку не завжди і не зовсім визначає політичний розвиток, зокрема рівень демократизації суспільства.

Розвиток суспільства ХХ ст. продемонстрував можливість існування двох варіантів організації економічного життя, які суттєво відрізняються один від одного: ринкова економіка і командна економіка. Відповідно до організації економічного життя в кожній із систем будувалось значною мірою і життя політичне. Можна говорити про певні паралелі, хоча абсолютизувати їх не слід. Наведемо приклади взаємовпливу.

Ринково організоване суспільство. Особливості економічного життя:

1. Децентралізація економічного життя у масштабі всього світу, країни, регіону.
2. Розширення суб'єктів власності і відповідно активне включення їх в економічне життя
3. Активізація ринкового життя, впливу його на виробничу діяльність. Свобода й ефективність економічної діяльності.
4. Ринок підвищує цінність знань. Розвиток ринку інформації.
5. Свобода - якість економічного життя в умовах ринку.
6. Розвиток конкуренції як стимулятора економічного життя.
7. "Змішана економіка", де діє водночас невидимий ринковий механізм спільної економічної діяльності суб'єктів економічного життя.
8. Розвиток демократичних форм економічного життя.
9. Складність економічного життя як об'єктивне відображення різноманітності форм власності.
10. Динамізм економічного життя.

Особливості політичного життя:

1. "Децентралізація політичного життя з вільним виходом його у світові структури, розширення вітчизняних, окремих регіональних форм.

2. Розширення суб'єктів політики, що беруть участь у здійсненні влади, їхнього впливу на зміст владної діяльності різних рівнів.

3. Звуження державного регулювання. Спрямованість економічної діяльності держави на створення умов розвитку економічного життя всіх форм.

4. Політика спрямована на активність інформаційного, наукового й освітнього життя суспільства.

5. Політична свобода економічно незалежної людини.

6. Антимонопольна політика державної діяльності.

7. Держава - найважливіший регулятор ринкової стихії в межах, визначених правом, завдяки чому економічне життя набуває свідомого політично організованого характеру.

8. Розвиток політичної демократії як передумови розвитку економіки.

9. Складність, плюралізм і різнобарвність політичного життя.

10. Динамізм політичного життя.

Особливості економічного і політичного життя варіюються залежно від розвиненості ринкової економіки і політичної системи. Чим більш розвинені ринкові відносини і відповідне їм економічне життя, тим демократичніше політичне життя і політична система, що йому відповідає. І навпаки, звуження сфери ринкової економіки, набуття нею командних рис, а зниження активізації економічного життя в суспільстві, централізація його в держ. структурах призводять до згортання обсягу демократичних форм політ. життя, одержавлення його.

Тоталітарно організоване суспільство. Особливості економічного життя:

1. Неминучість економічної катастрофи, породженої тенденцією до згасання економічного життя.

2. Державно організоване економічне життя в суспільстві на ґрунті пануючої державної власності на засоби виробництва.

3. Держава - монополіст у спрямуванні й визначенні меж економічного життя.

4. Економічна експлуатація з боку держави шляхом постійної не доплати зарплати, що зменшує активність економічного життя.

5. Обмеження активності економічного життя людини шляхом відчуження від власності.

6. Економічне зубожіння, збідніння мас призводить до вузькості форм економічного життя, його примітивності.

7. Ігнорування законів економічного життя.

8. Прагнення до вирішення проблем економічного життя командними методами.

9. Ігнорування світових досягнень економічного знання, науковотехнічного прогресу.

10. Відсутність достовірної інформації у сфері вітчизняного і світового економічного життя, неписаність у світовий економічний порядок.

11. Відсутність соціальних груп власників, зацікавлених у розвитку економічного і політичного життя.

12. Відсутність розвинених економічних зв'язків по горизонталі.

13. Мілітаризація економічного життя.

Особливості політичного життя:

1. Недовговічність тоталітарного режиму політичного функціонування.

2. Монополізація державою політичного життя, його злиття з партійним життям на ґрунті панування єдиної форми державної власності.

3. Монополія на владу номенклатурної бюрократії. Злиття партійного і державного життя.

4. Політичне гноблення як привласнення волі державно залежної людини, що не дає простору для активного політичного життя.

5. Пасивність політичного життя на основі відчуження людини від політичної влади, власності й від самої себе.

6. У результаті державної залежності людини в економіці формуються політична пасивність, невіра в активний зміст політики.

7. Незнання і неврахування законів політичного життя.

8. Примус і насильство - основні методи політичного життя. Правовий нігілізм.

9. Несприйняття світових досягнень політичної і правової науки.

10. Приховування політичної інформації, утаювання ознайомлення з нею. Обман, неправда - засоби політичного життя. Міфологізація у сфері політичної ідеології.

11. Відсутність зрілих політичних сил, здатних широко активізувати політичне життя на основі усвідомленого громадянського миру, злагоди. Розповсюдження охлократичних ідей, стихійність у підході до політичного життя.

12. Створення особливих форм бюрократичного життя, пірамідальної, вертикальної структур політичного управління, не контролюваного знизу.

13. Наповнення політичного життя мілітаристськими устремліннями.

14. Поступове згортання економічного життя в умовах падіння ефективності економіки.

15. Відсутність відкритих ефективних форм самоорганізації, самоуправління економічного життя в трудових колективах на ґрунті розвиненої виробничої демократії. Активність "тіньового" економічного життя.

16. Нерозвиненість економічної культури економічного життя.

17. Розвиток тенденцій розпаду політичного життя, звуження його впливу на економічну та інші сфери життя суспільства, крах політичної системи суспільства як не здатної до активної життєдіяльності. Включення широких мас у пошук нових форм політичного життя.

18. Пошук нових форм політичного життя на протигагу реально існуючим – тоталітарним.

19. Низька політична культура політичного життя призводить до стихійних форм поведінки, примітивних форм політичного життя.

Наведені паралелі політичного й економічного життя за умов ринкової й командно-адміністративної системи не є абсолютно прямими. Необхідно враховувати всі інші чинники.

З позицій ортодоксального марксизму-ленінізму співвідношення між економічним і політичним життям зводиться до формули В. Леніна: "Політика — концентрована економіка". (Зауважимо при цьому, що і в так званій соціалістичній реальності діяла скоріше протилежна формула.) З II пол. 50-х і майже до поч. 70-х років на Заході панувала точка зору таких політологів, як Д. Лернер, У. Ростоу, М. Ліпсет, Р. Даль. Вони вважали, що економічний розвиток є одним з найважливіших чинників, які визначають політичний розвиток і демократизацію. Проте практика давала свої зразки і всупереч висунутій гіпотезі багато країн з усталеним економічним зростанням (Бразилія, Іспанія, Південна Корея) продовжували зберігати авторитарні режими. Поширюються тези про те, що стійкому економічному зростанню в країнах, які модернізуються, сприяє більше авторитаризм, ніж демократія. Утвердженню такої думки сприяла хвиля авторитаризму з середини 60 - до серед. 70-х років у країнах Латинської Америки. Особливого значення цим політичним змінам у суспільстві надавали такі політологи, як С. Хантінгтон, Р. Гастіл, Г. О'Доннелл, Х. Лінц та ін.

Широкому дослідженню взаємовідносин політичного й економічного розвитку приділяли увагу у 80-ті роки багато політологів, зокрема Х. Домінгес, О'Доннелл та ін., однак дослідження не дали змоги встановити чіткої взаємозалежності між політикою й економічним розвитком, між типом режиму політ. життя й економічним рівнем розвитку. Прямий взаємозв'язок і взаємообумовленість політичного режиму життя та екон-го розвитку досить широко обговорювалися на XV Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації політичної науки, що відбувся у липні 1991 р. в Буенос-Айресі (Аргентина). Вчені підкреслювали, що саме по собі економічне багатство не є вирішальною передумовою демократії. Інакше як можна пояснити, що п'ять багатих нафтодобувних арабських країн зони Перської затоки та Лівія й донині далекі від демократії, що країни Східної Європи лише недавно вступили на шлях демократизації. Ці та інші факти ще раз доводять неспроможність економічного детермінізму. Поряд з екон-ми чинниками в суспільстві діють соціальні, культурні та ін.

Політичне життя суспільства зумовлене також його соціальним станом, тобто діяльністю соціальних спільнот - народів, націй, соціальних груп, активною діяльністю особи. Це особливо помітно в умовах демократично і тоталітарно, авторитарно організованого суспільства. Наведемо такі паралелі:

Демократично організоване суспільство. Риси соціального життя:

1. Складність соціальної структури і зумовлена нею різноманітність соціального життя.
2. Плюралізм соціальних організацій та форм їхньої життєдіяльності.

3. Розвиток соціальної активності мас.
4. Демократизація й організація соціального життя.
5. Самовиявлення інтересів соціальних спільнот.
6. Свідома, вільна, відкрита соціальна боротьба, результатами якої є реформи.
7. Розвиток політичної демократії як усунення можливості політичної революції.

Риси політичного життя:

1. Різноманітність форм політичного життя різних соціальних спільнот.
2. Плюралізм політичних організацій, розмаїття форм їхньої політичної діяльності.
3. Розвиток політичної активності мас.
4. Демократизація й організація політичного життя.
5. Волевиявлення політичних інтересів соціальних спільнот.
6. Відкрита політична боротьба, що здійснюється шляхом демократичних реформ.

Пошук мирних шляхів ослаблення гостроти конфліктів

7. Розвиток демократичних форм життя соціальних спільнот як умова соціальної еволюції.

Тоталітарно організоване суспільство. Риси соціального життя:

1. Соціально-уніфіковане життя суспільства на основі нівелювання різноманітності соціальних інтересів, зведення їх до інтересів однієї або кількох соціальних груп.
2. Національна уніфікація життя різних народів.
3. Подолання відмінностей між людьми індустріальної й сільськогосподарської, розумової і фізичної праці як форм соціального життя, що історично склалися.
4. Обезлюднення великих територій шляхом згортання різних форм соціального життя, переселення, знесення поселень тощо.
5. Розвал сталих, що історично склалися, соціальних відносин в результаті революційних потрясінь, фізичного винищення великої кількості населення, насильницьких засобів переселення, згубності демографічної політики.
6. Порушення соціальної "екології" історично сталого природного життя соціальних груп на основі їхнього руйнування або навіть фізичного знищення. Привнесення штучно утворених форм життя.
7. Знеособлювання соціального життя.
8. Замкнутість політичного життя, майже повна відсутність зв'язків соціальних спільнот з іншими країнами.

Риси політичного життя:

1. Політична уніфікація життя на основі єдиного політичного інтересу.
2. Політичне спрямування всіх видів життєдіяльності сусп.-ва на сприяння злиттю націй.
3. Міське і сільське, робітниче й селянське політичне життя стягується в один вузол встановленням державної монополії на владу, власність, ідеологію і культуру.
4. Згортання політичного життя на великих територіях країни, навіть повне припинення його в окремих місцях у зв'язку з демографічними змінами.
5. Виникнення нестабільних, випадкових, тимчасових, слабких політичних структур, не здатних забезпечити нормальне політичне функціонування суспільства.
6. Повний розвал політичного життя, що історично склалося, і привнесення насильницьких, історично не перевірених політичних форм.
7. Погляд на людину як на політичний "гвинтик", вмонтований у політичний механізм. Відчуження особи від влади і від себе. Знеособлення політичної діяльності мас.
8. Встановлення "залізної завіси", що політично забороняє будь-які соціально-політичні зв'язки, вільні міжнародні недержавні форми життєдіяльності соц. спільнот, окремих осіб.

У ХХ ст. зміни у співвідношенні економіки і політики певною мірою позначились і на соціальних формах життя. З'ясувалося, що політичними засобами можна регулювати динаміку екон-го розвитку, уникати криз, переорієнтовувати економіку на вирішення здебільшого соціальних завдань або на максимум ефективності. Економіка і політика вступили у якісно нове співвідношення.

Характерні риси політичного життя ХХ-ХІХ ст.:

1. Стало можливим політичними засобами регулювати динаміку економічного життя, переорієнтувати напрями економічної діяльності, досягати максимуму ефективності економічного розвитку.

2. У ХХ ст., на відміну від попередніх, широкого розвитку в західних країнах набула демократія. Це сприяло тому, що партії, які виражали інтереси більшості, одержали можливість прийти до влади. Терміни "буржуазні" й "робітничі" партії фактично втратили минуле значення, оскільки велику частку електорату цих партій становлять трудящі, наймані робітники.

3. Відхід більшості політ. партій від своєї вихідної соціальної бази. В соціальному плані суспільство стає багатошаровим, різноманітним. Чисельно зростають між класові групи, виникають численні групи робітників-власників, які володіють нерухомістю, акціями та ін. Отже, політична партія, яка орієнтується тільки на певну соц. групу, приречена на поразку.

4. Державна діяльність як вид політичної діяльності стає політичним та правовим інструментом здійснення реформ в інтересах більшості суспільства. На політику відчутно впливають такі інтереси широких мас, як екологічні, національні, групові, утвердження миру на планеті тощо.

5. Широкого розвитку набувають масові рухи як чинник зближення людей різного соціального походження, що теж певною мірою консолідує діяльність політичних партій.

6. Майже до середини ХХ ст. майнове становище мас, а отже, й економічне життя відіграло значну роль і виступало в основному детермінантою політичної діяльності. В сучасних умовах питання бідності більш як для 2/3 населення світу втрачає свою актуальність. Марксистське розуміння класового підходу, класового інтересу як вихідного в оцінці політичних подій неприйнятне для сучасних оцінок багатьох проблем, зокрема національного питання, екологічних проблем, самобутності культур та ін. Ці та інші проблеми сягають своїм корінням не в класові відносини, не в існування експлуатації або капіталізму, а в природу сучасної цивілізації, як індустріальної, так і постіндустріальної.

7. Політичне життя світового співтовариства не зводиться до необхідності соціальної революції. Воно різноманітне і різнобарвне.

8. Глобалізація бачення політичного життя. Воно стає для людства новою реальністю, спрямованою на виживання. Це передбачає пошук домовленостей, встановлення консенсусу, взаємодії. Саме вони є умовою існування людства і рушійною силою політичного прогресу.

9. Зростання міжнародної інформації щодо політичного життя робить його надбанням широких мас, які активно включаються у політичне життя.